

ALEKSANDER POSERN-ZIELIŃSKI

DOROBEK MEKSYKAŃSKIEJ ARCHEOLOGII I ETNOGRAFII
w świetle opracowań bibliograficznych

Postęp badań naukowych w dyscyplinach historycznych jest nierozdzielnie związany ze wzrostem wiedzy o faktach z naszej przeszłości dziejowej. Ten zaś zależny jest od aktualnej bazy źródłowej, jaką poszczególne dyscypliny w określonym momencie swego rozwoju dysponują. Dalszy jednak rozwój badań wywołuje z kolei stałe narastanie nowych źródeł — otwierając dostęp do takich informacji, jakie uprzednio dostrzeżone i spożytkowane być nie mogły.

Postulat jak najszerzego udostępnienia tych źródeł w celu ich pełnego wykorzystania w toku prac badawczych, a dalej weryfikacja dotychczasowych twierdzeń i sądów oraz wykrywanie nowych związków między tymi źródłami a faktami są bezpośrednimi przyczynami jakościowego i ilościowego wzrostu literatury fachowej.

Żywiłowy rozwój badań archeologicznych i etnograficznych, nowoczesne, efektywne metody eksploracyjne zwiększają niemal w postępie geometrycznym literaturę przedmiotu. Każdy dzień przynosi nowe pozycje — a możliwości pełnego wykorzystania odpowiedniej literatury przy szerszym temacie i terenie są niewielkie¹.

Podstawowym zatem problemem warsztatowym jest sposób i metody właściwego wyboru odpowiedniej — reprezentatywnej i możliwej do opanowania porcji literatury. Jest to oczywiście związane z subiektywną postawą badacza, sposobem jego pracy, ale nie bez znaczenia pozostaje tu odpowiedni poziom dostępnej i możliwie wszechstronnej informacji naukowej.

¹ Poglębiamy się stale rozziw między ilością udostępnianych źródeł i literaturą przedmiotu a możliwością wyczerpania lub wyzyskania najważniejszych tylko pozycji i zasobów archiwalnych jest szczególnie widoczny w warsztacie naukowym historyka dziejów najnowszych. Zob. T. Jędruszczałk, *Zastosowanie maszyn matematycznych w badaniach historycznych*, „Studia Metodologiczne. Zeszyty Poświęcone Integracji Nauki”, nr 3; 1967, s. 67-77.

Rola bibliografii w tym systemie, rozumianym w podwójnym sensie — jako spis dokumentów i publikacji oraz jako metodyka sporządzania tego rodzaju rejestrów — nie wymaga szerszych komentarzy². Dla historyka nauki stanowi ona bazę historiograficzną i źródłową, dla każdego badacza posiada przede wszystkim charakter informacyjny, stanowiąc podstawowy punkt wyjścia dla dalszych studiów. Nowocześnie wyposażony warsztat naukowy nie może obyć się dziś bez spisów bibliograficznych najróżnorodniejszych typów i rodzajów.

Wyrazem tej właśnie potrzeby są różnego rodzaju próby organizowania prac bibliograficznych w skali międzynarodowej. Wprawdzie niepowodzeniem zakończyła się inicjatywa stworzenia jakiejś wszechogarniającej bibliografii uniwersalnej³, ale wzrost produkcji wydawniczej sprawił konieczność powołania międzynarodowej instytucji, której zadaniem byłaby koordynacja, organizacja i typizacja prac bibliograficznych. W tym właśnie celu powołano przy UNESCO specjalny Międzynarodowy Komitet do Spraw Bibliografii, Dokumentacji i Terminologii (Comité Consultatif International de Bibliographie, de Documentation et de Terminologie). Współpracuje on z wieloma krajami — w tym także i z Meksykiem, którego inicjatywom bibliograficznym i dorobkowi w tej dziedzinie poświęcone są niniejsze rozważania.

Pracom bibliograficznym w zakresie szeroko pojętej etnografii powszechnej patronuje — powołany również pod auspicjami UNESCO — Międzynarodowy Komitet do Spraw Dokumentacji Nauk Społecznych (International Committee for Social Sciences Documentation), współpracujący wydatnie z Międzynarodową Unią Nauk Antropologicznych i Etnologicznych (International Union of Anthropological and Ethnological Sciences). Dorobkiem tego Komitetu jest powołanie nowej serii wydawniczej publikującej międzynarodowe roczniki bibliograficzne. Jeden z tych bieżących spisów bibliograficznych obejmuje publikacje z dziedziny społecznej i kulturowej antropologii, w anglosaskim rozumieniu tych terminów⁴. Z ramienia naukowego środowiska Meksyku

² Zob. A. Łysakowski, *Określenie bibliografii*, „Biuletyn IB”, t. 3: 1950; S. Vrtel-Wierczyński, *Teoria bibliografii w zarysie*, Wrocław 1951; *Bibliografia, Poradnik metodyki bibliograficznej*, Warszawa 1960.

³ Ta nieudana próba przeprowadzona była na pocz. XX w. z inicjatywy Institut International de Bibliographie. Dowiodła ona niemożliwości stworzenia bibliografii uniwersalnej, która zastąpić miała zespoły bibliografii bibliografii, bibliografii narodowych i specjalnych.

⁴ Jest to seria Documentation in the Social Sciences. W jej ramach ukazują się periodycznie co rok: *International bibliography of sociology*; *International bibliography of political science*; *International bibliography of economics* oraz omawiana tu: *International bibliography of social and culture anthropology*. Oprócz tych

w pracach nad tymi bibliografiami uczestniczył dr Eusebio Dávalos Hurtado, były dyrektor głównego centrum badań antropologicznych — Narodowego Instytutu Antropologii i Historii (Instituto Nacional de Antropología e Historia).

Specyfika amerykańistyki w Polsce, określona ograniczonymi możliwościami badań terenowych i brakiem głębszych tradycji w tej dyscyplinie, determinuje w zasadzie kierunek prac naukowo-badawczych. Sytuacja ta sprzyja studiom nad dostępnymi w szerszym zakresie źródłami pisanymi. Wykorzystanie opisów dziejopisarskich: roczników, kronik, materiałów pamiętnikarskich, relacji, wspomnień, zapisów archiwalnych i wreszcie szeroko pojętej literatury przedmiotu, umożliwia nie tylko weryfikację dotychczasowych twierdzeń, ale i wykrycie nowych powiązań i oddziaływań z przeszłości i teraźniejszości kontynentu amerykańskiego⁵.

W tego rodzaju pracach nie wystarczą jednakże ogólne i bieżące spisy bibliograficzne — tak typowe dla wieku XX. Ogrom produkcji wydawniczej i intensyfikacja badań nie sprzyjają powstawaniu rejestrów retrospektywnych, ewidencjonujących publikacje w ściśle określonym, zamkniętym odcinku czasu. Takich właśnie bibliografii sięgających aż do okresu konkwisty potrzebuje współczesna amerykańistyka. Ilościowy wzrost amerykańistycznych bibliografii, dający się zauważyć od 1945 r., nie niweluje bynajmniej trudności w znalezieniu odpowiedniej literatury. Ogólna orientacja w aktualnym dorobku określonej dziedziny badań utrudniona jest przez ograniczone możliwości dostępu do księgozbiorów. To już jednak jest problem raczej natury technicznej, choć dla rozwoju polskiej amerykańistyki posiadający duże znaczenie⁶.

Wśród amerykańistycznych bibliografii tylko bieżące rejestrują w sposób może najbardziej całościowy prace dotyczące całego kontynentu, od Alaski i Grenlandii aż do Ziemi Ognistej. Przeważnie publikowane są one w poszczególnych amerykańistycznych czasopismach, takich jak np. „American Anthropologist”, „American Antiquity”, „Cuadernos Americanos”, „América Indígena” oraz w największej mie-

bibliografii bieżących wydawanych w Paryżu przez UNESCO ukazują się także w podobnych seriach tzw. „abstrakty”: jak np. *International Political Science Abstracts* i *The Psychological Abstracts*.

⁵ Zob. M. Frankowska, *Zadania i potrzeby polskiej amerykańistyki*, „Etnografia Polska”, t. 10:1966, s. 238-239.

⁶ Jednym z zadań polskiej amerykańistyki sformułowanych na II (1965 r.) i III (1969 r.) Seminarium Amerykanistycznym w Poznaniu jest sporządzenie wykazu pozycji amerykańistycznych znajdujących się w polskich zbiorach. Postulat ten realizuje m. in. Pracownia Etnograficzna Zakładu Etnografii Powszechnej IHKM PAN w Poznaniu, gdzie powstaje centralny katalog amerykańistyczny. Zob. Frankowska, *op. cit.*, s. 246, 248.

rze w „Journal de la Société des Américanistes”⁷. Inne bibliografie posiadają z reguły ograniczony zasięg i zakres, obejmując w najlepszym przypadku wielkie terytoria kulturowe — jak np. całą Amerykę Północną na północ od Rio Grande lub Amerykę Łacińską, czy tylko Amerykę Środkową i krąg Wysp Antylskich.

Wśród wielu inicjatyw zmierzających do stworzenia centralnego ośrodka studiów bibliograficznych w zakresie amerykanistyki, i to nie tylko antropologiczno-etnograficznej, wymienić należy działający pod auspicjami UNESCO Latyno-Amerykański Ośrodek Badań Nauk Społecznych (Latin American Center for Research in the Social Sciences) oraz działający w stolicy Meksyku — Panamerykański Instytut Geografii i Historii (Instituto Panamericano de Geografía e Historia)⁸. Ten ostatni zasłużył się szczególnie wydawaniem specjalnego biuletynu bibliograficznego, poświęconego amerykańskiej antropologii: „Boletín Bibliográfico de Antropología Americana”. Na jego łamach publikowane są już od 1937 r. najróżnorodniejsze spisy bibliograficzne od bibliografii osobowych i tematycznych do regionalnych⁹. Natomiast w 1953 r. w innej serii wydawniczej tegoż Instytutu ukazała się bibliografia Juana Comasa obejmująca najważniejsze, wybrane prace dotyczące tubylczych kultur amerykańskich¹⁰.

Obszar Meksyku — obok Wyżu Andyjskiego i Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej, jest niemal klasycznym terenem zainteresowań amerykanistyki światowej. Przyczyny tej nienajszluszniejszej polaryzacji badań tkwią — wydaje się — w samej historii Meksyku, w jego wspaniałych prekolumbijskich dziejach i latach podboju oraz osadnictwa

⁷ Najpełniejsze zestawy bibliograficzne zamieszcza co rok „Journal de la Société des Américanistes” wydawany w Paryżu od roku 1896. Dział zatytułowany „Bibliographie Américaniste” opracowywał w latach 1919-1932 znany uczyony P. Rivet, a następnie do 1941 r. P. Barret. Po wojnie ta cenna inicjatywa została reaktywowana, a dział bibliograficzny pod niezmienionym tytułem prowadzi M. Doré i S. Lussagnet.

⁸ Pierwszy kongres Instytutu Panamerykańskiego odbył się w 1932 r. w Rio de Janeiro.

⁹ Zob. R. S. Boggs, *Bibliografía del folklore mexicano*, „Boletín Bibliográfico de Antropología Americana”, (BBAA), III apéndice, México 1939, ss. 122.; W. Jiménez Moreno, *Materiales para una bibliografía etnográfica de la América Latina*, „BBAA”, t. 1:1937, s. 47-77, 167-197; t. 2:1938, s. 289-421; M. Maldonado Koerdell, *Bibliografía mexicana de prehistoria*, „BBAA”, t. 9:1947, s. 66-71; t. 10:1948, s. 98-102, t. 11:1948, s. 148-153; A. Marino Flores, *Bibliografía antropológica del Estado de Guerrero*, „BBAA”, t. 15-16:1954, t. 233-289; R. H. Valle, *Bibliografía antropológica americana 1938-1940*, „BBAA”, t. 4:1940, s. 165-215, tenże, *Bibliografía Maya*, „BBAA”, apéndice, do t. 1-5:1937-1941, s. 404

¹⁰ J. Comas, *Bibliografía selectiva de las culturas indígenas de América*, „Publicaciones del Instituto Panamericano de Geografía e Historia”, t. 166:1953, s. 282.

hiszpańskiego. Ta obfitość relacji, źródeł archiwalnych i stanowisk archeologicznych w pełni odpowiada jednak roli miejscowych kultur prekortezańskich w rozwoju Nowego Świata. Stąd też wiele zagadnień rozpracowywanych na obszarze Doliny Meksyku i Jukatanu posiada kluczowe znaczenie dla całej amerykanistyki. Zwrócenie zatem uwagi tylko na bibliografię tego obszaru nie będzie posiadało charakteru wyłącznie zawężającego, lecz pozwoli na lepszą orientację w morzu literatury „meksykanistycznej”.

Podstawową pracą w tym zakresie jest wydana w 1923 r. *Bibliografía bibliográfica mexicana* — León Nicolása, profesora z Muzeum Narodowego w Meksyku (Museo Nacional de Arqueología, Historia y Etnografía) i ówczesnego kierownika Departamentu Antropologii Anatomicznej tegoż muzeum (Departamento de Antropología Anatómica). Zawierała ona nie tylko bibliografię z kategorii regionalno-podmiotowych, tj. opublikowanych na terenie Meksyku, ale rejestrowała również katalogi zagraniczne dotyczące problematyki meksykańskiej¹¹.

Z takich ogólnych bibliografii tego właśnie rodzaju wymienić należy opublikowaną w 1942 r. w Nowym Yorku selektywną bibliografię Wilsona Charlesa, obejmującą ważniejsze książki poświęcone Ameryce Środkowej¹². Dla etnografa duże też znaczenie będą posiadały bibliografie historyczne, gdyż szczególnie w meksykańskim piśmiennictwie historiograficznym XVI i XVII w. wyraźnie zauważyć się daje etnograficzny kierunek zainteresowań ludzi nauki tych czasów. Przewodnikiem po tego rodzaju literaturze będzie przede wszystkim wydana w 1956 r. *Bibliografía historii Meksyku* — Roberto Ramosa i *Meksykański słownik biograficzny* — M. A. Perala, obejmujący dzieje Meksyku do 1944 r.¹³

Charakter bibliografii kompletnych posiadają rejestry publikacji dotyczące poszczególnych regionów Meksyku lub jego stanów. Większość z nich — to wynik działalności naukowo-dokumentacyjnej lokalnych ośrodków meksykańskich — muzeów, instytutów oraz organów władz administracyjnych¹⁴. Wyjątkiem jest retrospektywna bibliografia Półwyspu Kalifornijskiego za lata 1535-1956, ułożona przez C. Ellen Barret i wydana w 1957 r. w Los Angeles¹⁵.

¹¹ N. León, *Bibliografía bibliográfica mexicana*, Mexico 1923, ss. 66.

¹² M. Ch. Wilson, *Books about Middle America. A selected bibliography*, New York, 1942.

¹³ R. Ramos, *Bibliografía de la historia de México*, Mexico 1956; M. A. Peral, *Diccionario biográfico mexicano*, Mexico 1944.

¹⁴ Zob. np. H. Pérez Martínez, J. de D. Pérez Galaz, *Bibliografía del Estado de Campeche*, Campeche 1943, s. 381; J. Santamaría Francisco, *Bibliografía general de Tabasco*, t. 3, Villa Hermosa 1946.

¹⁵ E. Barret, *Baja California 1535-1956. Bibliography*, Los Angeles 1957.

Wszystkie wymienione tu kategorie bibliografii, choć ważne, nie mogły zaspokoić potrzeb i ułatwić pracy amerykańcom — etnografom i archeologom. Wprawdzie wspomniany już biuletyn Instytutu Panamerykańskiego dostarczył wielu cennych informacji, nie zastąpił on jednak pełnej bibliografii. Luki tej nie wypełniła także wydana w 1954 r. przez Narodowy Instytut do Spraw Tubylczych (Instituto Nacional Indigenista) bibliografia M. G. Parra i W. Jiménez Moreno, obejmująca swym terytorialnym zasięgiem nie tylko Meksyk, ale i całą Amerykę Środkową¹⁶.

Tymczasem Meksyk stawał się od lat czterdziestych i pięćdziesiątych głównym ośrodkiem badań amerykańskich na całą Amerykę Łacińską. Uczni meksykańscy zajmować zaczęli miejsca cudzoziemskich badaczy, a meksykańska archeologia i etnografia po okresie emancypacji wkroczyła z powodzeniem na arenę światową z niemałym dorobkiem faktograficznym, teoretycznym i metodologicznym. Za tymi jakościowymi zmianami krył się ogromny wzrost tytułów czasopism fachowych, towarzystw naukowych, instytucji i innych organizacji badawczych prowadzących z reguły własną, i to dość szeroką działalność wydawniczą.

Jeśli np. w latach 1900-1905 główny ośrodek badań kultur indiańskich, Muzeum Narodowe, wydawał przeciętnie od 5 do 10 tytułów (pomijam tu artykuły), to w latach sześćdziesiątych Narodowy Instytut Antropologii i Historii (INAH) opublikował po 50 i więcej woluminów. A nie jest to przecież jedyna instytucja zajmująca się tą problematyką. Podobnie wygląda sytuacja rozpatrywana pod kątem ilości literatury fachowej w stosunku do określonego terytorium. I tak w 1960 r. publikacji o treści archeologicznej i etnograficznej dla kulturowego regionu Doliny Meksyku naliczono już około 1600, nie uwzględniając drobnych not, listów do redakcji i recenzji. Kilkakrotnie więcej literatury poświęconej jest strefie kultury Majów — Gwatemali i Jukatanowi.

Dopiero rok 1962 przyniósł etnologii meksykańskiej dwie wielkie retrospektywne bibliografie, które nie tylko stały się nieodzownym narzędziem warsztatu każdego amerykańskiego, ale umożliwiły dokonanie oceny rozwoju i stanu badań w Meksyku i o Meksyku.

Pierwsza z nich — pełna bibliografia prac Narodowego Instytutu Antropologii i Historii (INAH) i jego instytucjonalnych poprzedników ukazuje imponujący dorobek naukowców meksykańskich od r. 1827 do 1962¹⁷. Pierwsza skromna jeszcze próba podsumowania blisko 150-let-

¹⁶ M. G. Parra, W. Jiménez Moreno, *Bibliografía indigenista de México y Centro América. 1850-1950*, Mexico 1954, ss. 343.

¹⁷ *El Instituto Nacional de Antropología e Historia. Su contribución a la bibliografía nacional*, INAH, Mexico 1962, ss. 342.

niej działalności INAH podjęta została jeszcze w 1954 r.¹⁸ Wydana w 8 lat później bibliografia dedykowana została 35 Międzynarodowemu Kongresowi Amerykanistów, który obradował wówczas w Meksyku. Zawiera ona około 900 dokładnie adnotowanych opisów poszczególnych tomów naukowych periodyków, publikacji książkowych oraz wydawnictw seryjnych, zestawionych w przejrzystym układzie chronologicznym. Uzupełniona dobrymi indeksami — onomastycznym i rzeczowym, bibliografia ta spełnia doskonale swe informacyjne zadanie. Jest to bez wątpienia zasługa prof. Antonio Pompa y Pompa — dyrektora archiwum i biblioteki Instytutu (INAH).

Zawarte w tym rejestrze noty ilustrują, jak szeroko pojmuje się w Meksyku termin „antropologia” — wybity obok „historii” w oficjalnej nazwie Instytutu (INAH). Antropologię meksykańską należy rozpatrywać na podobnie szerokiej płaszczyźnie jak czyni się to w krajach anglosaskich, choć w wielu drugorzędnych raczej aspektach zaznaczają się tu wyraźne różnice. Wystarczy wymienić tu tylko jej silnie akcentowane związki z naukami historycznymi.

W skład antropologii — jako wszechstronnej nauki o człowieku i jego wytworach — wchodzi cztery klasyczne, jak to podkreśla się w Meksyku, dyscypliny: antropologia fizyczna (antropologia física), archeologia, językoznawstwo (lingüística) i etnografia.

Ta ostatnia dyscyplina jawi się w najróżniejszych postaciach i zakresach, akcentowanych zwykle w odpowiednich określeniach przymiotnikowych. Nie posiadały i nie posiadają one jednak znaczenia obowiązującego i wprowadzane oraz używane są często tylko przez pojedynczych badaczy. Wyłącznie tytułem zilustrowania tego zjawiska wymienić tu można kilka przykładowo wybranych terminów tego typu. Mamy więc najbardziej zbliżoną do archeologii poprzez swą bazę źródłową — etnografię starożytną (etnografía antigua) lub prekolumbijską (etnografía precolombina). Problematyka tradycyjnych społeczności znajduje się w zakresie tzw. etnografii tubylczej (etnografía aborigena). Współczesnością natomiast wraz z jej strukturalnymi przemianami zajmuje się przede wszystkim tzw. etnologia nowoczesna (etnología moderna) oraz antropologia społeczna (antropología social). Obok tych ogólniejszych niejako subdyscyplin antropologicznych wykształciły swoje specyficzne metody badawcze i język naukowy dziedziny wąsko-specjalistyczne, najczęściej z pogranicza kilku nauk. Przykładem służyć nam może etnogeografia — rozumiana jako „geografia człowieka tubylczego”, geografia Indian (geografía de los aborígenes). Nadmienić tu jednak wypada, iż okre-

¹⁸ *El Instituto Nacional de Antropología e Historia. Su contribución editorial científica y de cultura*, Mexico 1954, ss. 92.

ślenia w rodzaju „tubylec”, „tubylczy” (aborigen) nie są już obecnie w użyciu. Posiadają one bowiem w odczuciu „Latynosów” wybitnie pejoratywne zabarwienie. Godzą one w pewnym stopniu w patriotyczne uczucia narodu meksykańskiego, są sprzeczne z zasadami obiektywizmu naukowego. Wypierane i zwalczane, zostały stopniowo zastąpione zbliżonym pod względem semantycznym terminem „indigena” spotykanym obecnie często w nazwach szeregu instytucji, serii wydawniczych i tytułach publikacji.

Wszystkie te cztery podstawowe dyscypliny antropologiczne reprezentowane są w działalności Instytutu (INAH) bardzo nierównomiernie. Zdecydowanie na plan pierwszy, sądząc z publikacji, wybija się archeologia. Tematyce etnograficznej i historycznej, w tym dziejom przedkolumbijskim, kolonialnym i nowożytnym, poświęcono znacznie mniej miejsca. W skromnym zakresie reprezentowane są w dorobku Instytutu prace z antropologii społecznej. Jest to przecież dyscyplina na gruncie meksykańskim stosunkowo młoda, gdyż pierwsze publikacje o tym charakterze zaczęły ukazywać się dopiero w latach 20-tych, a większość po roku 1940, kiedy to na szerszą skalę zajęto się zagadnieniem akulturacji. Ta zmiana w przedmiocie badań zwróciła zainteresowania meksykańskiej etnografii także na pomijaną dotychczas problematykę europejską w jej ludoznawczym sensie. Bez takich bowiem studiów nie może być mowy, jak powiedział czołowy znawca kultury Nahuja — M. León-Portilla, o właściwym zrozumieniu specyfiki narodu meksykańskiego¹⁹.

Bibliografia prac INAH sięga retrospektywnie aż do 1827 r., choć sam Instytut powstał dopiero w 1939 r. Jak się jednak okazuje, instytucjonalne tradycje INAH sięgają jeszcze dalej — dosłownie w „prehistorię” meksykańskiej antropologii. W XVIII w. bowiem wicekról Nowej Hiszpanii — Antonio María de Bucareli y Ursúa (1771-1779), słynny ze swych „oświeconych” rządów, zainicjował zbieranie „starożytności meksykańskich”. W ten sposób doszło wkrótce do powstania tzw. Schroniska Starożytności Meksykańskich (Conservatorio de Antigüedades Mexicanas) i Gabinetu Historii Naturalnej (Gabinete de Historia Natural). W 1822 r. powstaje Muzeum Narodowe, którego ówczesna skromna siedziba i zbiory w niczym nie dorównywały dzisiejszemu Narodowemu Muzeum Archeologii, Historii i Etnografii. Stało się ono wraz z tzw. Wydziałem Antropologii (Dirección de Antropología) utworzonym w 1917 r. przy Ministerstwie Rolnictwa i jeszcze kilku innymi organizacjami załączkiem

¹⁹ Wyrazem zainteresowań etnografią Europy są programy naukowo-badawcze Museo de las Culturas, El Colegio de México, Instituto de Investigaciones Históricas przy Universidad Nacional Autónoma de México (UNAM) i Escuela Nacional de Antropología e Historia, zob. M. León-Portilla, *European ethnology at the universities of Mexico*, „Ethnologia Europaea”, t. 1:1967 nr 4, s. 323.

przyszłego Instytutu (INAH) — głównego ośrodka badawczego i koordynatora studiów antropologicznych, podległego obecnie Ministerstwu Oświaty (Secretaría de Educación Pública).

Najstarsza publikacja uwzględniona w bibliografii Instytutu to pochodząca z 1827 r. i licząca zaledwie kilka stron broszura, będąca opisem kolekcji „starożytności meksykańskich” znajdujących się w zbiorach Muzeum Narodowego²⁰. Długie lata, bo aż do początków naszego stulecia, dominowała zdecydowanie literatura tego właśnie rodzaju: przewodniki muzealne i katalogi. W 1877 r. ukazuje się pierwszy periodyk — „Kronika Muzeum Narodowego” („Anales del Museo Nacional de México”) — poświęcony głównie rozprawom archeologicznym, choć nie brak i artykułów z dziedzin przyrodniczych: paleontologii, zoologii i mineralogii. Czasopismo to ukazuje się aż do 1945 r., kiedy zostaje przekształcone w „Kronikę Instytutu” („Anales del INAH”) ²¹.

Na przełomie XIX i XX w. obok archeologów dużą aktywność przejawiają także lingwiści. Ukazuje się w tym czasie wiele prac językoznawczych poświęconych językom poszczególnych indiańskich grup oraz liczne opracowania słowników hiszpańsko-tubylczych.

Publikacje etnograficzne należą w tym okresie jeszcze do rzadkości. Jedna z pierwszych monografii historyczno-etnograficznych wydana zostaje w latach 1904-1906. Jest to praca pióra jednego z najwybitniejszych etnologów meksykańskich — Nicolása León, poświęcona Taraskom²².

Prawdziwy rozwój badań nad kulturą potomków przedkolumbijskich cywilizacji następuje dopiero po burzliwym okresie rewolucji meksykańskiej z lat 1910-1917. Demokratyzacja stosunków sprzyjała rozwojowi i postępowi nauki, a udział Indian w walce zbrojnej zwrócił na nich uwagę i uświadomił władzom rolę i znaczenie „kwestii tubylczej” oraz potrzebę opracowania programu włączania Indian do meksykańskiej wspólnoty narodowej²³.

²⁰ I. Isidro, e G. Isidro, *Colección de las antigüedades mexicanas que existen en el Museo Nacional*, Mexico 1827, ss. 4, il. 12.

²¹ „Anales del Museo Nacional de México”. Ukazywał się od 1877 r. w 5 seriach, z których każda posiadała oddzielną numerację. W sumie ukazało się 28 woluminów.

²² Część pierwsza monografii jako N. León, *Los Tarascos*, ukazała się w Meksyku w 1904 r., ss. 117. Część druga, zawierająca materiały etnograficzne postkortezjańskie (*La etnografía post-cortesiana y actual*) opublikowana została dopiero w 1906 r. w 3 tomie drugiej serii (Segunda época) „Anales del Museo Nacional de México”.

²³ Zob. I. F. Choroszejewa, *Problema akkulturacji w meksykańskiej etnografii*, [w:] *Sowremienaja amierikanskaja etnografija. Teoreticzeskije napravlenija i tendenciji*, Moskwa 1963, s. 227-230.

W 1920 r. ukazuje się pierwszy numer miesięcznika „Ethnos”, mającego na celu popularyzację w społeczeństwie szeroko pojętej wiedzy antropologicznej i wyników studiów nad Meksykiem i Ameryką Środkową²⁴. W dziewięć lat później powstaje inny periodyk o wiele mówiącej nazwie — „Quetzalcoatl” — organ Towarzystwa Antropologii i Etnografii (Sociedad de Antropología y Etnografía de México)²⁵. Były to jednak czasopisma efemeryczne, znikające zazwyczaj po roku bądź kilku latach, a tylko oficjalne organy Muzeum Narodowego — „Kronika” i „Biuletyn” („Boletín del Museo Nacional de México”)²⁶ utrzymują się nieprzerwanie.

Cennym dorobkiem ówczesnej historiografii meksykańskiej są liczne publikacje prekolumbijskich manuskryptów hieroglificznych oraz szeregu relacji i kronik z okresu odkrycia Meksyku (Descubrimiento), podboju (Conquista) i chrystianizacji tego kraju (Evangelización). Niejednokrotnie udostępniono w ten sposób szerokiemu ogółowi źródła dotychczas nigdzie nie publikowane.

Rok 1939 — rok XXVII Międzynarodowego Kongresu Amerykanistów, który obradował wówczas w Meksyku, nie był pod względem ilości publikacji nadzwyczaj płodny. Nadmienić tu jednak wypada, iż właśnie wtedy ukazał się „Atlas Archeologiczny Republiki Meksyku” — jedno z pierwszych osiągnięć założonego w tymże roku Instytutu (INAH)²⁷.

Następne dwa lata to okres organizowania Narodowej Szkoły Antropologii i Historii (Escuela Nacional de Antropología e Historia), pierwszej tego rodzaju w świecie wyższej uczelni. Od 1941 r. rozpoczyna się kształcenie studentów w czterech podstawowych dyscyplinach antropologicznych²⁸, z wyraźnym jednak naciskiem na dobre przygotowanie

²⁴ „Ethnos. Revista Mensual de Estudios Antropológicos sobre México y Centro-América”. Czasopismo to wydawane było nieregularnie od kwietnia 1920 r. Całość zawarta została w trzech krótkich seriach. Pierwsza — w roku 1920, druga pod zmienionym już trochę tytułem „Ethnos. Revista Dedicada al Estudio y Mejoría de la Población Indígena de México” w roku 1923, a trzecia w 1925 r.

²⁵ „Quetzalcóatl. Organo de la Sociedad de Antropología y Etnografía de México”. Pierwszy numer ukazał się w maju 1929 r.

²⁶ „Boletín del Museo Nacional de México” wydawany był w sześciu seriach w latach 1903-1934. Po przerwie trwającej do 1960 r. ukazuje się jako „Boletín INAH”.

²⁷ Atlas Arqueológico de la República Mexicana. Choć przygotowany do druku przez Instytut (INAH) wydany został w serii „Publicación núm. 41 del Instituto Panamericano de Geografía e Historia”, Mexico 1939, ss. 293 + mapy.

²⁸ W latach 1937-1941 wykłada się przedmioty antropologiczne na Narodowej Szkole Nauk Biologicznych (La Escuela Nacional de Ciencias Biológicas), w Instytucie Politechnicznym (Instituto Politécnico Nacional), na którym utworzono De-

ich w zakresie nowoczesnych metod badawczych i ukierunkowaniem w stronę etnografii stosowanej (antropología aplicada). Oprócz urzędowego rocznika tejże uczelni („Anuario de la ENAH”) od 1952 r. ukazuje się naukowy kwartalnik stowarzyszenia studentów tej szkoły — „Tlatoani”²⁹. Jego nazwa nawiązuje do przedkolumbijskich tradycji; była ona bowiem w owych czasach jednym z tytułów honorowych władcy Azteków, a w szerszym znaczeniu oznaczała także tzw. „mówców” — pewną kategorię urzędniczą w azteckim aparacie administracyjnym.

Początek lat 60-tych w dorobku wydawniczym Instytutu (INAH) to zalew literaturą popularnonaukową: katalogami i przewodnikami po najróżnorodniejszych stałych i czasowych ekspozycjach oraz krótkimi monografiami poszczególnych słynnych architektonicznych kompleksów przedkolumbijskich. Wśród większych prac wymienić należy studium na temat neolitycznej rewolucji w Mezoameryce — José Lorenzo oraz reedycję słynnej w latach trzydziestych pracy Manuela Moreno o politycznej i społecznej organizacji Azteków³⁰.

Katalog publikacji INAH zamyka w zasadzie unikalna i pionierska praca Ignacio Bernala wydana w 1962 r. pt. *Bibliografía arqueología i etnografía Mezoameryki i Północnego Meksyku*, której poświęcimy tu szczególnie dużo uwagi³¹.

Jej autor — dziś pierwsza osoba w meksykańskiej antropologii i dyrektor INAH — jest wybitnym specjalistą w dziedzinie archeologii i posiada niemały dorobek naukowy³². Wychowanek Narodowej Szkoły Antropologii i Historii oraz Autonomicznego Uniwersytetu Narodowego w Meksyku (Universidad Nacional Autónoma de México), a od 1946 i 1949 r. wykładowca na tychże uczelniach, piastował także szereg zaszczytnych i reprezentacyjnych funkcji. Był m.in. radcą kulturalnym ambasady Meksyku we Francji, stałym reprezentantem swego kraju w UNESCO i wieloletnim prezydentem Meksykańskiego Towarzystwa Antropologicznego (Sociedad Mexicana de Antropología). Jest człon-

parlament Antropologii (Departamento de Antropología). Zob. *Departamento de Antropología*, Anuario 1941, Mexico 1941, ss. 24.

²⁹ „Tlatoani. Boletín de la Sociedad de Alumnos de la Escuela Nacional de Antropología e Historia”, t. 1:1952 nr 1 (styczeń).

³⁰ J. Lorenzo, *La revolución neolítica en Mesoamérica*, Mexico 1961, ss. 56 + 4 mapy; M. Moreno, *La organización política y social de los Aztecas*, Mexico 1962, ss. 151, wyd. I z r. 1931.

³¹ I. Bernal, *Bibliografía de Arqueología y Etnografía. Mesoamérica y Norte de México. 1514-1960*, „Memorias del INAH”, t. 7:1962, Mexico, ss. 634 + 2 mapy.

³² Wśród wielu jego prac do najcenniejszych i najbardziej znanych można zaliczyć wydaną wspólnie z A. Caso, *Urnas de Oaxaca*, „Memorias del INAH”, t. 2:1952; I. Bernal, *Tenochtitlán en una isla*, Mexico 1959; tenże, *Mesoamérica. Período indígena*, Mexico 1953; tenże, *Introducción a la arqueología*, Mexico 1952.

kiem rady Towarzystwa Amerykańskiej Archeologii (Society for American Archaeology) i Meksykańskiej Akademii Historii (Academia Mexicana de la Historia), a także wielu jeszcze innych meksykańskich oraz zagranicznych organizacji.

Uczestnicząc we wrześniu 1951 r. w obradach I Meksykańskiego Kongresu Naukowego (Congreso Científico Mexicano) dokonał Bernal oceny meksykańskiej archeologii w XX w.³³ Widać już wtedy zauważyć się dał szczególnie brak pełnej bibliografii dla dziejów kultury prekolumbijskiej, gdyż wkrótce potem — w 1952 r., inicjuje on zbieranie not bibliograficznych.

Tak wielkie zamierzenie, jakim jest retrospektywna bibliografia kilku dyscyplin, i to dotycząca dużego dość obszaru, zwykły w naszych czasach realizować specjalnie do tego celu powołane i odpowiednio przygotowane zespoły. Tu jednak autorem jest jeden tylko człowiek i gdyby nie jego kompetencje oraz ogromny, wieloletni wkład pracy — mniemać by można, iż publikacja ta z góry skazana jest na niepowodzenie. Bernal rozpoczyna od intensywnych poszukiwań bibliotecznych w kraju i za granicą. Przegląda księgozbiory jednej z największych na świecie bibliotek uniwersyteckich — Uniwersytetu Harvardzkiego w Cambridge (USA, Mass.), Uniwersytetu w Teksasie i Muzeum Człowieka w Paryżu. W pełni wykorzystuje bogate zbiory naukowych instytucji stolicy Meksyku.

Ambicją Bernala było stworzenie bibliografii prymarnej — opartej na autopsji. Każda więc zatem książka została przeglądnięta celem sporządzenia zwięzłej o niej informacji, zawierającej wyłącznie niezbędny opis rejestracyjny: tytuł, autora, liczbę stron i ilustracji, miejsce i rok wydania, umożliwiający łatwą identyfikację każdej pozycji. Tylko w tych wypadkach, kiedy nie można było dotrzeć do pewnych publikacji, posłużono się bibliografiami dotychczasowymi. Jest to więc w sumie bibliografia całkowicie nowa, a jej zasięg i zakres przekracza znacznie wszystkie dotychczasowe tego rodzaju antropologiczne przedsięwzięcia.

Tą drogą po 10 latach żmudnej pracy zgromadził autor około 23 tys. not³⁴. Nie wszystkie one wprawdzie zostały w bibliografii umieszczone. W opublikowanej pracy znajdujemy tylko około 14 tys. ponumerowanych kolejno pozycji, lecz ewidencja ta nie obejmuje umieszczonych pod poszczególnymi tytułami not, recenzji i polemik. Ich ilość dochodzi często w każdym z przypadków do 7-8, a nawet sporadycznie i do 15.

³³ I. Bernal, *La arqueología mexicana del siglo XX*, [w:] *Memoria del Congreso Científico Mexicano*, Mexico 1953, s. 235-262.

³⁴ Tenże, *Introducción*, [w:] *Bibliografía...*, s. XIV.

Tak więc w sumie liczba pozycji uwzględnionych przez Bernala zbliża się zapewne do 20 tys., a to już stawia tę bibliografię w rzędzie najobszerniejszych i najpełniejszych archeologicznych i etnogeograficznych spisów bibliograficznych.

Zasięg terytorialny bibliografii Bernala uwypuklony w podtytule (Mesoamerica y Norte de México) obejmuje nie tylko aktualne granice Stanów Zjednoczonych Meksyku, ale także szereg terytoriów położonych na południe od granic tego państwa. Nie jest to zatem bibliografia określonego kraju, lecz dotyczy raczej pewnego regionu wyznaczonego przez cechy geograficzno-kulturowe.

Pojęcie „Mezoameryki” jest równie umowne, jak i „Ameryki Łacińskiej” czy „Iberoameryki”. Wprowadzone ono zostało do etnografii dopiero w 1943 r. przez znanego amerykańskiego — Paula Kirchhoffa³⁵. Termin ten zrobił wkrótce błyskawiczną karierę zadomawiając się na dobre w aparaturze pojęciowej amerykańistyki. Amerykanie używają go w postaci „arealu kulturowego Mezoameryki” (Meso-America culture area)³⁶, w Meksyku natomiast częściej mówi się o „kompleksie mezoamerykańskim” (un complejo mesoamericano). Różnice te jednak, wydaje się, nie posiadają większego znaczenia. Wszędzie bowiem przyjmuje się, iż w granicach tego regionu znajdują się terytoria Meksyku mniej więcej na południe od 21 równoleżnika, obejmujące swym zasięgiem prekolumbijskie ośrodki kulturowe — Doliny Meksyku, Jukatan, a także Gwatemalę, Honduras Brytyjski i Salwador, czyli całą tzw. strefę Majów (Zona Maya) i ich południowych sąsiadów (vecinos del sur). Jest to więc zatem obszar położony w północnej części geograficznej Ameryki Środkowej i w południowych partiach Meksyku.

Sam Bernal rozszerza go jednak jeszcze dalej na południe o dwie nowe strefy. Pierwsza położona już w Hondurasie obejmuje terytorium od ujścia rzeki Rio Ulua do Atlantyku, aż do jeziora Yojoa (Yohoa) na południu i dalej sięga równoleżnikowym pasem na wschód aż po Islas de la Bahía. Do drugiej natomiast zalicza pacyficzne wybrzeża Hondurasu, Nikaragui i częściowo nawet Kostaryki, aż po półwysep Nicoya, niezbyt już odległy od granic Panamy. Tam bowiem zamieszkuje jeszcze

³⁵ T. Milewski, *Przedmowa do wydania polskiego*, [w:] G. C. Vaillant, *Aztekowie z Meksyku*, Warszawa 1965. Na stronie 6 podaje błędną informację, jakoby termin ten wprowadzony został dopiero w 1952 r. W rzeczywistości rozprawa P. Kirchhoffa pt. *Mesoamérica*, ukazała się w 1943 r. w pierwszym tomie „Acta Americana. Revista de la Sociedad Interamericana de Antropología y Geografía” s. 92-107 + mapa. Zob. także recenzję tej pracy: G. Stresser-Péan, „L'Année Sociologique”, Paris t. 1:1949, s. 336-337.

³⁶ Zob. H. E. Driver, *Indians of North America*, Chicago 1961 s. 18 + mapa 2.

kilka grup indiańskich mówiących językami grupy „nahuatl” — tej samej, do jakiej należeli Aztekowie³⁷.

Północny zasięg bibliografii Bernala obejmuje terytoria umownie nazwane Meksykiem północnym. Są to prowincje położone między Mezoameryką a arbitralnie użytą do celów antropologicznych granicą państwową ze Stanami Zjednoczonymi. Tak więc choćby tzw. Południowy Wschód USA — historycznie i kulturowo ściśle związany ze swym południowym sąsiadem — nie jest tu już reprezentowany. W części ogólnej bibliografii czytelnik znajdzie większość prac dotyczących generalnie całej Ameryki Północnej czy Południowej, Łacińskiej lub Środkowej. Podobnego typu informacje bibliograficzne, wykraczające poza zakresłony przez autora obszar, zestawione są w rozdziale poświęconym związkom i kulturowym kontaktom poszczególnych części Ameryki ze sobą oraz ze światem zewnętrznym — Europą, Azją, Oceanią i Afryką.

Retrospekcja Bernala sięgająca aż do 1514 r. musi w połączeniu z dziejami Meksyku wzbudzić zainteresowanie. Powszechnie przyjmuje się przecież, iż rok 1519, w którym to Kortez dopłynął do ujścia rzeki Tabasco w zatoce Campeche — jest tą główną i podstawową cezurą oddzielającą okres konkwisty od czasów starożytnych. Tymczasem choć rok 1514 to już ogólnie dla całej Ameryki czasy pokolumbijskie — dla Meksyku jest to jeszcze epoka prekortejska. Bernal jednak przesuwając granice Mezoameryki znacznie dalej na południe musiał dokonać i w zakresie chronologii pewnych istotnych zmian.

Lata 1513-1514 to burzliwy okres kolonizacji Panamy, okres wyprawy Balboya do wybrzeży Pacyfiku i ekspedycji Pedrarias Davila do Darién. W tym samym mniej więcej czasie na terenie Florydy działała i odkrywała nowe terytoria wyprawa Ponce de León. Tereny objęte wpływami tych konkwistadorów znajdowały się więc na „przedpolu” Mezoameryki i Północnego Meksyku, a zachowane z tych czasów przekazy zawierają już pierwsze informacje o ziemiach Azteków i Majów, pokazują także, w jaki sposób doszło do szczególnego zainteresowania tymi obszarami. Zresztą i Kortez stał dopiero na czele trzeciej wyprawy ku wybrzeżom Meksyku i Jukatanu — po nieudanych ekspedycjach Hernadeza de Córdoba w marcu 1517 r. i Juana de Grijalvy w kwietniu następnego roku.

Pod względem treściowym bibliografia Bernala zawiera tylko literaturę archeologiczną i etnograficzną, a więc reprezentowane są tu dwa działy — z czterech tworzących zręb meksykańskiej antropologii. Ale i zakres literatury etnograficznej został przez autora świadomie ogra-

³⁷ Zob. mapa u Bernala, *Bibliografía...*: Mapa indicando las áreas que incluye la bibliografía, s. 304; oraz T. Milewski, *Atlas lingwistyczny języków świata*, „Prace Etnologiczne”, t. 1:1948, Lublin—Kraków, mapa 14, poz. 1.

niczony. Zrezygnował on z prezentacji dorobku etnologii współczesnej (etnologia moderna) i antropologii społecznej. Zamieścił natomiast tylko te prace, które bezpośrednio wiążą się w warunkach meksykańskich z problematyką archeologiczną, a więc całą literaturę tzw. etnografii prekolumbijskiej i szeroko rozumianej etnografii w jej tradycyjnej klasycznej postaci (*La etnologia en su sentido clásico*)³⁸. Oczywiście uwzględniono także w sposób fragmentaryczny szereg publikacji z dziedzin pokrewnych — jeśli posiadały one dla archeologa czy etnografa istotne znaczenie. W ten sposób zamieszczono także część literatury historycznej, szczególnie do dziejów XVI i XVII w.³⁹, a także wybrane pozycje z geologii, paleontologii, geografii, botaniki, zoologii i ekologii.

Bibliografia Bernala niesłychanie skrupulatnie kataloguje zarówno prace ściśle naukowe, jak i popularnonaukowe, rezygnując jedynie z publicystyki prasowej. Natomiast imponujący rejestr wykorzystanych fachowych i wyspecjalizowanych wydawnictw seryjnych i czasopism jest już sam w sobie doskonałym przewodnikiem bibliograficznym dla każdego amerykanisty, bez względu na ściśle osobiste zainteresowania badawcze.

Interesującym i oryginalnym posunięciem było włączenie do bibliografii wyodrębnionego od pozostałych części działu literackiego. Umieszczono tam informacje o poematach, powieściach, dramatach, nowelach oraz beletryzowanych legendach i mitach łączących się treściowo i tematycznie z problematyką naukową. Literatura ta, jej ilość, jest imponująca, daje nam wyobrażenie o związkach, jakie istnieją między archeologią i etnografią Meksyku a literacką twórczością. Ukazuje nam, ile inspiracji znajduje pisarz w tego rodzaju materiale⁴⁰. Jest świadec-

³⁸ Bernal, *Bibliografía...*, s. XII. Przyczyny rezygnacji autora z uwzględnienia również literatury antropologicznej (fizycznej) i językoznawczej, a zatem stworzenia pełnej bibliografii antropologicznej, w jej meksykańskim sensie, są dwójakiego rodzaju. Po pierwsze zwiększyłyby to nadmiernie objętość, przedłużyło znacznie tok pracy i zmniejszyłyby również przejrzystość układu. Z drugiej strony, przy rezygnacji z tych dwóch działów, kierował się Bernal także tym, iż dyscypliny te posiadają już odnośnie Mezoameryki i Meksyku liczne i dobre spisy bibliograficzne.

³⁹ Nie uwzględniono także niepublikowanych manuskryptów, akt, dokumentów i innych podobnych źródeł, do których znajdują się dobre katalogi i bibliografie zawartości poszczególnych archiwów i bibliotek.

⁴⁰ Również i w Polsce dorobiliśmy się takiej właśnie literatury „amerykanistycznej”. Zob. np. B. Sujkowski, *Nie bogowie*, Łódź 1958; W. K. Ostroloff, *Zanim przyszli Hiszpanie*, Warszawa 1968, tenże, *Zmierzch azteckich bogów*, Warszawa 1966. Podobna literatura dla Peru i Chile — zob. tenże, *Synowie kuguara i lisicy*, Warszawa 1968; tenże, *Ród Pizarrow*, Warszawa 1966; Z. Kosiński, *Królestwo złotych łez*, Warszawa 1961.

twem ogromnego zainteresowania Meksykanów przeszłością swej ojczyzny.

Największe zainteresowanie, jak można się było spodziewać, wzbudzał dotychczas okres konkwisty — i stąd ogromna popularność takich postaci — najczęściej pojawiających się na kartach tych utworów, jak ostatniego obrońcy Azteków — Cuauhtémoca, zdetronizowanego przez naród Montezumy, „zdrajczyń” Malintzin czy tajemniczego białego me-sjasza Quetzalcoatla.

Ten kierunek w literaturze meksykańskiej jest typowy zresztą dla całej Ameryki Łacińskiej i wiąże się bezpośrednio z nurtem określanym jako tzw. „literatura indigenista”. Pojęcia tego nie należy jednak mylić z literaturą tubylczą — „literatura indigena”, czyli z autentycznie indiańską twórczością⁴¹. Jądrzem literatury „indigenista” jest wizja Indianina i jego świata widziana oczyma człowieka spoza tego kręgu. Stąd też wachlarz tych obrazów literackich jest nadzwyczaj zróżnicowany, gdyż odbiły się w nich echa wielu politycznych i filozoficznych prądów ery nowożytnej. Raz zatem natrafiamy tylko na wizję — „szlachetnego dzikiego” zaczerpniętą jakby prosto z koncepcji J. J. Rousseau, by w innym miejscu napotkać treści głęboko patriotyczne — będące wyrazem potrzeby sięgania w bohaterską i tragiczną przeszłość Meksyku czy Peru.

Bez wątpienia najbardziej kontrowersyjna będzie ocena układu materiału w omawianej tu bibliografii. Całość, jak zawsze, podzielona została na dwie zasadnicze części — ogólną i systematyczną. Ta pierwsza, zawierająca prace traktujące generalnie o Meksyku, historii nauki, metodologii, organizacji badań itp., nie wzbudza większych zastrzeżeń, oprócz może tego, iż nadmierne rozproszenie poszczególnych działów tej części po całej publikacji nie przysparza jej zwartości.

W stosunku do pozostałego materiału zastosowano kryteria podziału terytorialnego. Granice wydzielonych jednak przez Bernala 21 arealów⁴² nie odpowiadają całościowo ani przyjętemu dotąd podziałowi językowemu i etnograficznemu, ani też geograficznemu czy wreszcie

⁴¹ Zob. S. Clissold, *Latin America. A cultural outline*, London 1965, s. 20-51.

⁴² Zamieszczone w tekście mapy „przekładają” obowiązujący w Stanach Zjednoczonych Meksyku podział administracyjny na areale wyznaczone przez Bernala. Ich granice zostały w zasadzie tak opracowane, iż dzieląc stany i dystrykty nie naruszają granic tzw. municypiów. A oto lista wyodrębnionych na obszarze północnego Meksyku i Mezoameryki arealów, a właściwie „super-arealów” (super-áreas): 1. Huasteca, 2. Totonaca-Tepehua; 3. Olmeca; 4. Oaxasca; 5. Guerrero; 6. Morelos; 7. Puebla Tlaxcala; 8. Dolina Meksyku; 9. Hidalgo-Teotlalpan; 10. Matlatzincza-Mazahua; 11. Michoacán — Sur de Guanajuato; 12. Jalisco-Colima; 13. Sinaloa-Cahita, 14. Sonora-Chihuahua; 15. California; 16. Coahuila-Tamaulipas; 17-19. Strefa Maja: północ, centrum i południe; 20. Salvador i pacyficzne wybrzeża Nikaragui oraz półwysep Nicoya w Kostaryce; 21. Ulúa-Yohoa (pół.-zach. Honduras).

administracyjnemu. Raz jest to jakiś obszar językowy, jak np. tereny Nikaragui i Kostaryki, lub archeologiczny — np. tzw. „areal Olmeka”. W innym przypadku będziemy mieli do czynienia z rejonem geograficzno-kulturowym — „Dolina Meksyku”, lub administracyjnym — stan Morelos. W ramach tych arealów wszystkie publikacje i archeologiczne, i etnograficzne usystematyzowane są razem wg alfabetycznego układu. Jedyne literatura dotycząca strefy Majów i Azteków podzielona została ze względu na ogrom publikacji jeszcze dodatkowo wg systemu rzeczowego.

Całkowita niemal rezygnacja z układu chronologicznego⁴³ ma bez wątpienia swoje głębokie uzasadnienie. Wielka bowiem ilość prac nie mogłaby zostać zaklasyfikowana do określonej epoki i kultury, gdyż zawarte w nich materiały posiadają charakter przekrojowy. Nie zmniejsza to jednak faktu, iż ta ahistoryczność w połączeniu z dość skomplikowanym systemem podziałów na arealy, przemieszaniem pozycji archeologicznych z etnograficznymi oraz całkowitym brakiem indeksu rzeczowego i geograficznego — utrudnia znacznie korzystanie z tej cennej dla każdego amerykanisty bibliografii.

Ostatnie dziesięciolecie — to lata gruntownych zmian strukturalnych w układzie światowej amerykanistyki. Procesy emancypacji krajów „Trzeciego Świata” wpłynęły i na to, że główne ośrodki amerykanistycznych studiów przesunąć się zaczęły, i zresztą słusznie, z Europy i Stanów Zjednoczonych — do stolic Ameryki Łacińskiej. Proces ten nie został jeszcze zakończony — trwa on nadal, lecz Meksyk bez wątpienia jest już dziś przysłowiową „Mekką” amerykanistów. Świadczy o tym także m. in. ilość meksykańskich publikacji, które zmajoryzowały całkowicie skromny dorobek europejski.

Przeglądając jednak bibliografię Bernala każdy z łatwością zauważy, jak dalece nierównomiernie rozłożone były dotychczas zainteresowania, a co za tym następuje i wysiłki badawcze. Jedne regiony kraju, rozsławione na cały świat wspaniałymi pomnikami przedkolumbijskiej kultury, posiadają ogromną i stale zwiększającą się ilość opracowań. Inne obszary, niewątpliwie pod względem archeologicznym mniej efektywne, nie przyciągają tak dużej uwagi. A poznanie przecież słabo zbadanej północy Meksyku i wielu prowincji nadmorskich również posiada dla nauki meksykańskiej niebagatelne znaczenie.

W polskim dorobku amerykanistycznym nie ma wielu publikacji o Meksyku, te zaś nieliczne, które posiadają dużą wartość naukową, jak

⁴³ Jedyne wyjątkiem jest wyodrębniony z całości rozdział poświęcony tzw. kulturom preceramicznym (pre-cerámico). W zasadzie zebrane są w nim informacje o pracach dotyczących genezy i początków rolnictwa w Mezoameryce.

prace prof. T. Milewskiego⁴⁴, nie znalazły się w meksykańskich bibliografiach. Trudno się zresztą temu dziwić, gdyż bariera językowa jest w tym przypadku czynnikiem unicestwiającym wszelką szansę spopularyzowania własnych osiągnięć na arenie międzynarodowej.

Kilka nazwisk rosyjskich — Szariewskaja, Olderogge, a przede wszystkim nowatorskie studia J. Knorozowa nad pismem Majów, znalazło się w bibliografii Bernala głównie dzięki temu, iż publikowane one były na łamach wielu zagranicznych czasopism, w tym także i meksykańskich⁴⁵. Nie jest ich również dużo, ale należy pamiętać o tym, iż bibliografia ta obejmuje publikacje tylko do roku 1960. Tymczasem amerykańistyka w Związku Radzieckim, podobnie jak i u nas, rozwija się dopiero silniej w ostatnim dziesięcioleciu⁴⁶.

Bierzmy więc przykład od naszych wschodnich sąsiadów i jeśli chcemy wyprowadzić polską amerykańistykę na szersze wody, publikujmy co wartościowsze prace w językach kongresowych. Na efekty nie trzeba będzie z pewnością zbyt długo czekać.

Aleksander Posern-Zieliński

ACHIEVEMENTS OF MEXICAN ARCHEOLOGY AND ETHNOGRAPHY A BIBLIOGRAPHICAL SURVEY

Summary

Bibliographies are an indispensable tool for any scientific enterprise, being a guide into the growing amount of publications. The types and advancement of bibliographical works indicate degrees of maturity of their disciplines, and contents

⁴⁴ Aztek - Anonim, *Zdobycie Meksyku*, Wrocław—Kraków 1959, wstęp, tłumaczenie z nahuatl, opracowanie i komentarze T. Milewski. T. Milewski, *Panteistyczna religia Azteków*, „Roczniki Filozoficzne Towarzystwa Naukowego KUL”, t. 5:1957 z. 3, s. 15-37; tenże, *Ziemia i niebo w poezji Azteków*, „Lud”, t. 50:1966, s. 297-320, tenże, *La comparaison des systèmes anthroponymique aztèques et indoeuropéens*, „Onomastica”, t. 5:1959 z. 1, s. 119-176.

⁴⁵ Zob. np. Y. V. Knorozow, *New Date on the Study of written Maya Language*, „Proceedings of the International Congress of Americanists”, t. 32:1956; tenże, *The Problem of the Study of the Maya Hieroglyphic Writing*, „American Antiquity”, t. 23:1958 nr 3; tenże, *La lengua de los textos jeroglíficos mayas*, „Congreso Internacional de Americanistas”, t. 23:1952 nr 2. W Meksyku ukazało się także oddzielne omówienie metody pracy Knorozowa, zob. J. Burmand, *El asombroso metodo para leer la escritura Maya*, „Revista de la Universidad de Yucatan”, t. 16:1961.

⁴⁶ Zob. M. S. Alperowicz, *Sowietskaja istoriografija stran Latinskoj Ameriki*, Moskwa 1968, s. 17-78; A. Posern-Zieliński, *Amerykanistyka radziecka w ostatnim dziesięcioleciu*, „Etnografia Polska”, t. 11:1967, s. 447-460.

analysis of bibliographies can be a source of interesting data about history, development and directions of efforts in any field of research.

Among the Americanistic bibliographies, the Mexican ones and those concerning Mexico are most fully elaborated by now. This reflects the role of Middle-American precortesian cultures in the development of the New World, and on the other hand witnesses the vigour of the Mexican center of scholarship.

In nineteen-forties and fifties, Mexico has become the main center of American studies in Latin America, while Mexican archeology and ethnography have joined the international research community with a generous contribution of facts, theories and methods. A huge amount of publications followed in due course.

In 1962, two great retrospective bibliographies were published to memorize the 35th International Congress of American Studies. One of them sums up the almost 150 years of activities of the National Institute for Anthropology and History (El Instituto Nacional de Antropología e Historia). The other one covers the whole of world archeological and ethnographical literature on Middle America and Northern Mexico from 1514 to 1960¹.

The two bibliographies disclose the main lines of concern of Mexican and international American scholarship. They also illustrate the Mexican approach to „anthropology” conceived as a study of man and his culture, and divided into four basic disciplines: physical anthropology, archeology, linguistics and ethnography.

The native Mexican ethnographic and archeological literature has originated from guides and brief descriptions of collections, published mostly during the 19th century. However, the real development of research started only after the revolution of 1910-1917, which brought about a realization of the significance of the „indigenous problem”, and a need of a program of integrating the Indian population into the Mexican national community. Thus a shift must have been made from pre-Columbian to contemporary ethnography, and to studies on processes of acculturation. The leading centers of scholarship have been established: the National Institute of Anthropology and History (El Instituto Nacional de Antropología e Historia) the Panamerican Institute of Geography and History (El Instituto Panamericano de Geografía e Historia), the National Institute for Indigenous Research (El Instituto Nacional Indigenista), the National School of Anthropology and History (Escuela Nacional de Antropología e Historia); their numerous journals and series have quickly won world renown.

A rather big number of Mexican publications mentioned in both bibliographies reflects a shift of main centers of American studies from Europe and the USA to Latin American metropolises. It can be seen, however, that research efforts are not uniformly distributed. Some regions of the country, like Yucatan or Anahuac, have great number of studies devoted to them, while other regions, like Northern Mexico, which are perhaps less promising of conspicuous archeological or ethnographical feats, focus less attention. It can be hoped, however, that balance will be restored in foreseeable future.

¹ El Instituto Nacional de Antropología e Historia. Su contribucion a la bibliografía nacional, INAH, Mexico 1962, 342 pp; I. Bernal, Bibliografía de Arqueología y Etnografía. Mesoamerica y Norte de Mexico. 1514-1960, Memorias del INAH, vol. 7, 1962, 634 pp, 2 maps.